

Олена Василівна Гайдамака,

завідувач сектору профільної освіти Інституту модернізації змісту освіти
Міністерства освіти і науки України

ПОЛІХУДОЖНЄ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ПРЕДМЕТІВ ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ (у ході формувального етапу дослідження)

У статті автор представляє перебіг формувального етапу дослідження з проблеми поліхудожнього виховання учнів початкових класів на уроках естетичного циклу. Автором подано комплекс методів і методичних прийомів, які були визначені оптимально ефективними для реалізації педагогічних умов поліхудожнього виховання учнів початкової школи. Зокрема, окреслено методи: привчання, порівняння, переконання засобами мистецтва, художнього контексту та монтажу художніх текстів, методи інсценізації та формування способів самостійних дій; ігрова технологія з елементами казки, проектування виховуючих ситуацій та художньо-творчі й інтегративні завдання.

Ключові слова: поліхудожнє виховання, педагогічні умови, методи, учні початкової школи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У системі сучасної шкільної освіти мистецтво є важливим фактором формування в учнів загальноосвітньої школи художніх та естетичних цінностей, носієм яких є твори мистецтва. Опанування дитиною особливостями різних видів мистецтва розширює виховні впливи мистецтва, адже саме сукупність різних видів мистецтв може розвивати всю повноту людських потенцій, зробити особистість дійсно багатогранною, допомогти удосконаленню усіх боків психіки і багатства внутрішнього світу людини.

Такий підхід є основою поліхудожнього виховання, яке ми розглядаємо як цілеспрямовану суб'єкт-суб'єктну діяльність педагогів і вихованців, засновану на засадах особистісно-орієнтованого виховання та взаємодії різних видів мистецтва, в результаті чого через образні змісти мистецтва відбувається

формування естетичних якостей особистості, потреби до пізнання мистецтва, набутті базових умінь у сфері різних видів мистецтва, що забезпечить готовність дитини до художньо-творчої самореалізації

Для розробки оптимальної методики поліхудожнього виховання учнів початкової школи нами було визначені педагогічні умови: спрямованість навчально-виховного процесу на опанування молодшими школярами художніх цінностей творів мистецтва; активізації виховного процесу на засадах художньої інтеграції; побудова навчально-виховного процесу за законами емоційно-сислової драматургії; посилення виховної функції підручника; залучення учнів до особистісно-орієнтованої мистецької діяльності у різних видах мистецтва; забезпечення методичної готовності вчителя до поліхудожнього виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми і на які опирається автор. Проблемою формування полі художньо вихованої особистості займалися дослідники в галузі загальної мистецької освіти [1; 2], розробки технологій особистісно-орієнтованого виховання [3], але недостатньо висвітленими залишається визначення оптимально ефективних методів та педагогічних прийомів поліхудожнього виховання учнів початкових класів на уроках художньо-естетичного циклу у загальноосвітній школі.

Метою статті є висвітлення методів і прийомів поліхудожнього виховання учнів початкових класів, апробованих нами у ході формувального етапу дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою формувального етапу експерименту було апробування педагогічних умов поліхудожнього виховання учнів початкової школи на уроках предметів естетичного циклу.

Для реалізації педагогічної умови – спрямованість навчально-виховного процесу на опанування молодшими школярами художніх цінностей творів мистецтва – було визначено, що процес формування здатності учнів визначати художню цінність твору мистецтва або продукту власної діяльності

здійснюється через поступове набуття ними художнього та естетичного досвіду – уміння заглибитися у зміст твору під час його сприймання та опанування художньою ерудицією (сумою художніх знань і уявлень). Формувальний педагогічний вплив на учнів експериментальних класів передбачав упровадження методів привчання і переконання засобами мистецтва, та методу порівняння втілення художнього образу засобами різних видів мистецтва.

Застосування *методу привчання* здійснювалося переважно під час сприймання та аналізу творів мистецтва – увага учнів спрямовувалася на виявлення характерних особливостей звучання, кольорової гами, нюансів, своєрідність ритмічних поєднань тощо та характеристику власних емоцій, які викликало мистецтво. З метою привчання дітей до уважного споглядання або слухання творів мистецтва учителі використовували *міні-бесіди, міні-розповіді або навідні запитання*, «залучаючи» безпосередній зміст творів, а також *прийом «занурення» у зміст твору*. Метод переконання застосовувався шляхом організації цілеспрямованої уваги учнів, роз'ясненням теми, змісту, виразових засобів завдяки *словесним поясненням, бесідам з метою* формування певної спільності думок, переживань і спрямування уваги дітей на особливості засобів художньої виразності, які надають творам відповідного характеру, створюють відповідний настрій тощо. За допомогою *методу порівняння* встановлювалися доступні для розуміння учнями зв'язки між окремими видами мистецтва. Співставлення виразових засобів музики, образотворчого мистецтва, літератури, театрального і кіномистецтва на прикладі втілення художніх образів, їх характеристика базувалася на звукових (фонетичних) і зорових асоціаціях в області мистецтва, взаємодії різних мистецтв, що здійснювалася не тільки у діяльності сприймання, але і в творчій діяльності, підводила учнів до більш ґрунтовного розуміння специфіки мистецтва як особливої форми відображення дійсності.

Процес формування здатності визначати художню цінність твору мистецтва тісно пов'язаний з опануванням учнями сумою необхідних художніх

та полі художніх знань, які формувалися із застосуванням *словесних* (пояснення), *наочних* (ілюстрація, демонстрація) методів та *системи відповідних завдань*. Учні опановували особливості художньої мови різних видів мистецтва: на уроках музичного мистецтва знайомилися із властивостями музичних звуків, основними музичними засобами, особливостями мелодії, інтонацій щодо передачі настрою та характеру музичного образу; на уроках образотворчого мистецтва діти опановували мову графіки, живопису, скульптури та декоративно-ужиткового мистецтва та способи втілення цими мовними засобами різних настроїв, почуттів тощо. Паралельно здійснювалося формування розуміння того, що кожен вид мистецтва притаманними лише йому мовними засобами відтворює знайомі, близькі і зрозумілі дитині образи і тому у різних видах мистецтва існує багато понять і термінів – суголосних понять (наприклад, ритм, гармонія, динаміка та ін..), хоча часто вони різняться за своїм змістом.

Для реалізації педагогічної умови – активізація виховного процесу на засадах художньої інтеграції – застосовувався *метод створення художнього контексту*, який обумовлений спільністю різних видів мистецтва і цілісністю психіки дитини, для якої характерний широкий синкретизм, поєднання різних видів мистецтв в єдиній цілісній художній дії. Цей метод дав можливість представити окремий вид мистецтва у багатстві його різноманітних зв'язків, зрозуміти схожість та відмінність від інших видів мистецтва, інших сфер суспільної свідомості. Для реалізації цієї педагогічної умови також було застосовано *метод монтажу художніх текстів*, завдяки якому добір художнього матеріалу для створення єдиної цілісної композиції циклу уроків добирався з урахуванням вікових особливостей учнів молодшого шкільного віку та різноманітності за способом його осягнення (візуальний, слуховий, пластично-руховий тощо), підпорядкований реалізації навчальних і виховних завдань та розкриттю єдиної теми чи ідеї.

Реалізація педагогічної умови – побудова навчально-виховного процесу за законами емоційно-сислової драматургії уроків циклу впродовж

формувань експерименту здійснювалася із застосуванням різних видів її побудов. Впродовж формувань експерименту застосовувалися *лінійна, взаємно проникаюча та індуктивно-дедуктивна* побудови. Сутність лінійної побудови полягала у пізнанні будь-якої духовної цінності на прикладі творів різних видів мистецтва таким чином, що, у процесі присвоєння даної цінності дитина «вибудовувала» своєрідну лінію із художніх вражень, не обмежена рамками певного виду мистецтва, часовими рамками, а потім, вже усвідомлену, відчуту, реалізувала цю цінність у своїй творчості. Взаємно проникаюча побудова емоційно – смислової драматургії уроків характеризується організацією одного виду діяльності, в який органічно вплітаються інші види. Ця форма основана на переведенні художнього образу з одного ряду виразних засобів в інший, що передбачає одночасне використання декількох видів художньої творчості. Таким чином відбувається одночасне включення всіх аналізаторів у процесі пізнання будь-якої цінності. Особливість *індуктивно-дедуктивної побудови* емоційно – смислової драматургії уроків полягає у тому, що пізнання цінності відбувається у різних видах діяльності двома можливими шляхами: від часткового до загального (учитель на основі різних прикладів творів мистецтва, ігрової діяльності, власного життєвого досвіду тощо, дає характеристику будь-якій якості, потім визначає її як загальне поняття) чи від загального до часткового (педагог дає дітям певне поняття, потім, підтверджуючи його прикладами будь-якої діяльності, поведінки, даючи йому характеристику на прикладі різних видів мистецтва).

Педагогічна умова – посилення виховної функції підручника – сприяла уведенню в цикл уроків *ігрової технології з елементами казки, проектуванню виховуючих ситуацій* (на матеріалі підручника).

Враховуючи вік дітей (6-7 років), коли ігрова діяльність певний час залишається провідною, цикли уроків структурували як цілісний казковий сюжет, у якому проектувалися *виховуючі ситуації* на основі мистецького матеріалу підручника, які розв'язувалися у *міні-бесідах, іграх, інсценізаціях*, завдяки чому була можливість виявити у кожної людини власну

естетичну й моральну позицію; сформувати мотиви, ціннісні орієнтації через співвідношення з моральними нормами та ідеалами людей.

Враховуючи те, що будь-який вид соціального досвіду засвоюється через діяльність, адекватну цьому досвіду, педагогічна умова залучення учнів до особистісно-орієнтованої мистецької діяльності у різних видах мистецтва реалізовувалася з позиції того, щоб будь-яка художньо-творча діяльність набула для учня особистісного сенсу. У ході формувального експерименту, застосовуючи на уроках *практичні методи* (вправи, практичні роботи) та *художньо-творчі завдання різного рівня складності*, у дітей системно формувалися виконавські уміння, характерні для кожного окремо взятого виду художньої діяльності: графічні, живописні, декоративні (з образотворчого мистецтва); вокальні та хорові (з музичного мистецтва); акторські та елементарні хореографічні уміння під час театралізацій, інсценізацій, рольових ігор та рухів під музику. Завдяки застосуванню *методу формування способів самостійних дій*, була вмотивована творча активність учнів та їхні можливості щодо художнього самовираження: зокрема, їм пропонувалося обрати один з варіантів виконання практичних завдань на уроці, індивідуальні і групові форми роботи тощо. Обираючи і діючи самостійно, діти творчо використовували те, що раніше було в їхньому художньому досвіді; наслідуючи приклад, шукали найбільш доцільні прийоми, певною мірою аналізуючи свої дії.

Окрім опанування мовою окремого виду мистецтва, формувалися поліхудожні уміння учнів, такі як здатність втілення (або перекладу) художньої ідеї (образу) мовою різних видів мистецтва. Це здійснювалося через систему творчих завдань *інтегративного типу* різного рівня складності, які сприяли формуванню здатності до художнього асоціювання. Спочатку учням пропонувалися елементарні завдання на порівняння засобів виразності різних видів мистецтва, подібних або контрастних художніх образів чи емоційних станів, втілених у творах мистецтва. Поступово завдання ускладнювалися, а діти мали можливість творчо самовиразитися – висловити (намалювати, показати рухами) свою творчу ідею.

Важливою складовою формувального експерименту було створення можливості творчого самовираження учня у позааурочній діяльності (наприклад, участь у розробці сценарію та постановці шкільного мистецького заходу, виставці художніх творів тощо). Цьому сприяло *активне залучення учнів до різних мистецьких заходів*, від яких спочатку дитина отримувала багато вражень, зокрема, від звучання музики, пісень, різнобарвного художнього оформлення приміщення, костюмів, виразних інтонацій художнього слова, а потім – виявляла власне бажання брати у них участь (відтворювати запропоноване учителем), і врешті-решт, долучалася до власного творення.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Отримані експериментальні дані дали підстави стверджувати про ефективність визначеної методики поліхудожнього виховання учнів початкових класів, що позначилося на формуванні художніх та естетичних цінностей, потреби до пізнання мистецтва, набуття умінь у сфері різних видів художньої творчості, що забезпечило готовність дитини до її творчого самовираження. Подальшого дослідження потребує проблема екстраполяції методики поліхудожнього виховання у дошкільну освіту.

Список використаних джерел

1. Масол, Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
2. Непершина, О. В. Развитие нравственно-эстетической культуры младших школьников в полихудожественной деятельности: дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / Непершина Ольга Владимировна. – Саратов, 2000. – 220 с.
3. Щуркова, Н. Е. Педагогическая технология. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 224 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Копосов П. Г.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2015

Гайдамака Е. В. Полихудожественное воспитание учащихся начальных классов на уроках предметов эстетического цикла (в ходе формирующего этапа исследования)

В статье автор представляет ход формирующего этапа исследования по проблеме полихудожественного воспитания учащихся начальных классов на уроках эстетического цикла. Автором представлен комплекс методов и методических приемов, которые были определены оптимально эффективными для реализации педагогических условий полихудожественного воспитания учащихся начальной школы. В частности, определены методы: приучения, сравнения, убеждения средствами искусства, художественного контекста и монтажа художественных текстов, методы инсценировки и формирования способов самостоятельных действий; игровая технология с элементами сказки, проектирование воспитывающих ситуаций, художественно-творческие и интегративные задания.

Ключевые слова: *полихудожественное воспитание, педагогические условия, методы, учащиеся начальной школы.*

Gaydamaka E. V. Polyart education of primary school pupils on the lessons on the subjects of aesthetic cycle (during the formative phase of the study)

In the system of modern school education, art is an important factor in the formation of secondary schools students` art and aesthetic values, which is grounded on the work so far. Learning about the different types of art extends the educational influence of art, because only a combination of different arts can develop the fullness of human capabilities to make a truly multifaceted personality, to improve all the psyche aspects and the inner values of a person.

This approach is the basis for poly-artistic education , which the author considers as a determined subject-subject activity of teachers and pupils, based on the principles of personality-oriented education and interaction of various art forms, resulting in meanings through figurative art is the formation of aesthetic qualities of a personality and need for cognition of art, the acquisition of basic skills in the field of various art forms that will ensure the readiness of the child to artistic and creative self-realization.

In the article the author presents the course of the formative phase of the study on the problem of poly-artistic education of primary school pupils at the lessons of aesthetics education. The author presents a complex of methods and methodical techniques, which were determined for optimally effective implementation of pedagogical conditions of poly-artistic education in the primary school on the lessons of aesthetics. In particular, in order to implement the pedagogical conditions on the orientation of the educational process on the children`s mastery of the artistic values of work so fart determined the effectiveness of application n of methods of habituation, believing through art and the method of comparing the embodiment of the artistic image by means of various art forms. For the effective realization of pedagogical conditions regarding the activation of educational process on the principles of the art integration the author has chosen methods of creating an art

context and literary texts installation. The structuring of artistic content of the lessons of aesthetics was carried out according to the law so the emotional-semantic drama – third pedagogical condition of poly-artistic education of pupils of primary school pupils. According to the educational objectives, it included some formation types: line, penetrating, and mutually inductive-deductive, contributing to increased emotionality in students' perceptions of work so far, formation of value attitude to art and their own creative activity. By strengthening the educational function of the textbook, which is the fourth pedagogical condition, the gaming technology with elements of fairy tale is introduced into the content of the series of lessons, and opportunities for the design of educative situations (on the textbook material) and method of staging, which reinforces the formation of aesthetic qualities of the individual student, are identified. For the realization of fifth pedagogical conditions, which is familiarizing students with student-centred art activities in various art forms, authors have identified the practical methods (exercises, practical work) and artistic-creative and integrative tasks of different difficulty levels, as well as the method of forming approaches to independent action. The proposed complex of methods and methodical receptions has the proven effectiveness of an indicated technique of poly-artistic education of primary school pupils on the lessons on the subjects of aesthetic cycle. It affected the formation of their artistic and aesthetic values, need for cognition of art, the acquisition of skills in the field of various kinds of artistic creativity that will ensure the readiness of the child to its creative expression.

Keywords: *polyart education, pedagogical conditions, methods, the primary school pupils.*